

Dr hab. Bartłomiej Błaszczewicz, prof. UW

Warszawa, 26.06.2018

Instytut Filologii Angielskiej, Wydział Neofilologii

Uniwersytet Warszawski

Recenzja pracy doktorskiej mgr Kamila Bożydara Karasia pt.: *Character Analysis in the Discworld Series by Terry Pratchetta*

Przedstawiona mi do recenzji praca doktorska p. mgr Kamila Karasia pomyślana jest jako studium mające w swych założeniach opisać proces tworzenia i rozwoju postaci w serii Świata Dysku Terry'ego Pratchetta w kontekście ich uwarunkowań gatunkowych oraz intertekstualnych odniesień do tradycji literackich, z których autor serii czerpał przy rozwijaniu wątków poszczególnych powieści składających się na ten obszerny cykl. Projekt tego typu jest ze swej natury cenny, albowiem studia nad twórczością Pratchetta są obecnie zaledwie w stadium wczesnego rozwoju i każda praca badawcza, która miałaby w swoich zamierzeniach stworzenie modelu normatyzyującego relacje twórczości Pratchetta w odniesieniu do spuścizny europejskiej tradycji literackiej jest inicjatywa niezwykle cenną.

Wydaje się tak również dlatego, że w przypadku tak bogatej w kulturowe odniesienia twórczości w obrębie gatunku humorystycznej fantastyki (*comic fantasy*), określenie i opisanie głównych wyznaczników takiej relacji wpływów i odniesień stanowi niejako naturalny i nieodzowny etap poprzedzający dalsze studia nad innym, bardziej swoistymi aspektami twórczości Pratchetta. Dzieje się tak dlatego, że, podobnie jak ma to miejsce w przypadku choćby szekspirowskich komedii, to właśnie aluzyjna gra pisarza z konwencjami i schematami w budowie postaci jest tą naturalną pierwotną tkanką, na bazie której twórca rozwija całą późniejszą finezję swojego dzieła.

Recenzentowi wydaje się zatem, że rozprawę p. mgr. Karasia należy usytuować w takim właśnie kontekście krytycznym i jako taka jest ona przykładem cennej inicjatywy badawczej.

Ta dość obszerna praca składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów, konkluzji oraz bibliografii. Autor wprowadza tu również podział argumentu na trzy większe części, co ma niewątpliwie swoje merytoryczne uzasadnienie w rozplanowaniu argumentu na poszczególne etapy, chociaż stworzenie tej formalnej nadbudowy może chwilami utrudniać lekturę pracy na poszczególnych etapach.

We wstępie do dysertacji autor rozprawy wprowadza postać Terry'ego Pratchetta poprzez naszkicowanie biografii pisarza, co w tym przypadku ma niejakie uzasadnienie bo nie jest to jeszcze twórca dobrze zakotwiczony w świadomości świata akademickiego. Następnie doktorant przedstawia zarys stanu badań nad twórczością Pratchetta i widoczna jest tutaj bardzo dobra orientacja autora rozprawy w dotychczasowych dokonaniach krytyki i sprawność w odnajdowaniu właściwych odniesień i relacji pomiędzy opiniami badaczy – umiejętność tą odnaleźć można zresztą na przestrzeni całej dysertacji i stanowi ona ważną zaletę akademickiego warsztatu autora. Wątpliwości budzić tu może jedynie przeszerogowanie wydawnictw typu *Folklore of Discworld* do kategorii prac "pseudo-akademickich" ponieważ są to w istocie publikacje autoryzowane przez Pratchetta i stanowiące niejako dodatek do głównej serii Świata Dysku.

Następna część Wstępu przynosi opis stanu badań w dziedzinie studiów nad postaciami literackimi i tutaj również orientacja autora w obrębie historii studiów nad tym aspektem literackiego świata przedstawionego świadczy o dobrym przygotowaniu i rozeznaniu w bogactwie literatury dostępnej na ten temat. W tym kontekście wydaje się jednak, że niejakim mankamentem, jest brak zdecydowanego samookreślenia się autora względem metodologii z której będzie korzystał, bo po wprowadzeniu kilku niezależnych modeli do analizy postaci (z których ponadto przywoływana praca autorstwa Eder, Jannidis i Schneidera nie jest wzmiankowana w bibliografii) autor dysertacji na str. 26 stwierdza, że będzie się posiłkował głównie rozróżnieniem funkcji postaci według strony internetowej *Dramatica*, podczas gdy w zakończeniu Wstępu, na str. 30 czytelnik odnosi wrażenie, że autor przyjmuje prace E.M. Fostera i J. Phelana jako nadrzędne wobec tego co zawiera wyżej wymieniona strona.

Co gorsza wydaje się, że tak naprawdę żadne z przywołanych tu źródeł nie ma decydującego wpływu na kształtowanie się argumentu w dalszej, merytorycznej części pracy, ponieważ autor rozprawy dużo bardziej w istocie korzysta z krytyki przywołanej później, która omawia kształtowanie się postaci literackich nie w odniesieniu do ich funkcji w konkretnych modelach ciągów narracyjnych, ale w odniesieniu do tradycji gatunkowych i zależności intertekstualnych. Ponieważ ten aspekt budowy postaci literackich, omówiony zresztą w drugiej części rozprawy, wydaje się być bardziej relewantny dla przedstawionego w dysertacji

augmentu, wydawać się może, że autor poniekąd przywołuje często więcej kontekstu metodologicznego niż jest w stanie wykorzystać w pracy.

Na tle powyższych niedoskonałości pierwsza część rozprawy jawi się jako bardzo udany i sprawnie przeprowadzony etap argumentacji. Mam to do czynienia z bardzo sprawnym i kompetentnie przeprowadzonym nakreśleniem stanu badań w dziedzinie różnych form relacji pomiędzy tekstami, który świadczy o dobrej orientacji piszącego w niuansach terminologicznych omawianych zagadnień.

Następujący kolejno rozdział pierwszy stanowi bardzo kompetentnie przeprowadzony przegląd relacji kilku kluczowych spośród fikcyjnych postaci Świata Dysku, które są inspirowane i odnoszą się do autentycznych postaci historycznych świata prymarnego. Argument w bardzo rzetelny sposób przedstawia tutaj zakres i charakter takich relacji, które należą do charakterystycznych zabiegów stosowanych przez Pratchetta w trakcie tworzenia swego świata wtórnego. Jedyne, czego wydaje się tutaj brakować to bardziej syntetyczne konkluzje, które zwięźliłyby rozdział i pozwoliłyby w bardziej krytyczny sposób odnieść się do określenia efektów osiaganych przez podobną charakteryzację, jak również potencjalnych konkluzji dotyczących charakteru pratchettowskiego świata wtórnego. (Chodziłoby tu głównie o fakt, że etymologiczne odniesienia często współistnieją u Pratchetta z innymi wyznacznikami, które determinują relacje postaci do ich prymarnych odpowiedników. I tak zatem chociaż imię głównego bohatera *Soul Music* pozwala skojarzyć tą postać z historyczną postacią Buddy Holly'ego to jednak jego rola muzycznego wizjonera, któremu udaje się połączyć tradycyjną muzykę o charakterze akustycznym z nowo powstałą formą muzyczną, stanowi oczywiste i bezpośrednie odniesienie do Boba Dylana, bo Buddy Holly nie może być z niczym podobnym kojarzony. Mamy tu zatem bardziej do czynienia z autonomicznym modelem świata wtórnego w rozumieniu tolkienowskim niż systemem automatycznych odniesień na wzór przedstawień alegorycznych).

Rozdział drugi dysertacji zawiera bardzo kompetentne przedstawienie intertekstualnych zależności pomiędzy klasycznymi tekstami literackimi i powieściami Świata Dysku. Przetawiana analiza jest tu bardzo wnikliwa i rzetelna. Autor dysertacji jest w stanie zaprezentować argument, który sprawnie łączy fabuły szekspirowskich komedii z treścią powieści *Wyrd Sisters* oraz *Lords and Ladies*. Widać to też zdolność autora rozprawy do sprawnego i efektywnego korzystania z aparatu krytycznego wypracowanego przez wcześniejszych badaczy. Jedynym zarzutem ze strony recenzenta byłby tutaj brak szerszego odniesienia do średniowiecznej ballady ludowej *Tam Lin*, która wydaje się determinować

fabułę powieści *Lords and Ladies* w nie mniejszym, ale nawet większym jeszcze stopniu niż szekspirowski *Sen nocy letniej*.

Część druga rozprawy przynosi bardzo dobre wprowadzenie w zagadnienie gatunkowych uwarunkowań postaci literackich. Mamy tu do czynienia z rzetelnym, dobrze osadzonym w krytyce omówieniem stanu badań nad zagadnieniem. Również trzeci rozdział poświęcony gatunkowym uwarunkowaniom literatury fantastycznej sprawia na ogół bardzo dobre wrażenie – czytelnik otrzymuje tutaj wyczerpujące omówienie tradycji literackich skupiających się w obrębie gatunku fantastyki.

Jedynie co mogłoby przydać jeszcze wartości wywodowi na tym etapie to szersze odwołanie się do dawnych, średniowiecznych korzeni heroicznej fantastyki. (Wydaje się też, że wywód skorzystał by również w tym miejscu na odwołaniu się do klasycznej już pozycji Ann Swinfen pt. *In Defence of Fantasy*).

W dalszej części wyvodu autor dysertacji stawia sobie za zadanie osadzenie twórczości samego Pratchetta w uprzednio naszkicowanym kontekście. Mamy tu znów do czynienia ze szczegółowym, dobrze skonstruowanym i szeroko zakrojonym omówieniem pratchettowskich postaci w kontekście tradycji fantastyki jako gatunku literackiego.

To czego wydaje się brakować to odniesienie się do diachronicznego kontekstu twórczości Pratchetta, która przechodziła znaczną ewolucję w obrębie tradycji gatunkowych – podczas gdy pierwsze powieści determinowane były poprzez odniesienia do konwencji klasycznej tolkienowskiej fantastyki, to późna twórczość Pratchetta wchodziła w znacznie bliższy kontakt z gatunkami powieści neowiktoriańskiej, historii alternatywnej, fantastyki historycznej i steampunku.

Podobnie w przypadku omówienia roli postaci elfów w pratchettowskim świecie wtórnym perspektywa diachroniczna pozwoliłaby na dogłębsze omówienie zagadnienia jako, że rozróżnienie pomiędzy estetyką średniowiecznych, siedemnastowiecznych i wreszcie wiktoriańskich koncepcji postaci elfów ma kluczowe znaczenia dla omówienia szczególnie cyklu o Tiffany Aching, gdzie różne historycznie reprezentacje elfów pojawiają się obok siebie: wysokie średniowiecze elfy współlistnieją tu z postaciami Nac Mac Feeglów będącymi wcieleniami elfów doby renesansu i siedemnastego wieku.

Rozdział czwarty dysertacji przynosi omówienie odniesień do literatury gotyckiej i powieści detektywistycznej i policyjnej w twórczości Pratchetta. Również i tutaj argument rozwija się wartko przynosząc w efekcie rzetelne i dobrze uargumentowane omówienie nawiązań do tych gatunków w poszczególnych powieściach Świata dysku. Niejaką niezręcznością jest tu jedynie rozplanowanie wyvodu w sensie porządku poszczególnych rozdziałów, ponieważ

zaczynamy tu od omówienia wpływu konkretnych gatunków literackich na poszczególne serie tematyczne w obrębie serii Świata Dysku a potem przechodzimy do analizy poszczególnych postaci jak John Keel czy lord Vertinari. Utrudnia to często autorowi dysertacji sformułowanie bardziej dogłębnych konkluzji niż tylko stwierdzenie, że dana postać czy motyw wywodzą się z tradycji konkretnego gatunku literackiego, przy braku bliższego określenia, jak taka tradycja jest przeddefiniowana w efekcie kontaktu z gatunkiem fantastyki. Można byłoby również odnieść się przy tej okazji szerzej do wpływów filmu na twórczość T. Pratchetta, bo jest ona bodaj najbardziej uwydatniona w tekstach z „serii policyjnej” (przykładem może tu być bezpośredni intertekstualny związek pomiędzy powieścią *Truth* a filmem *All the Presidents's Men*).

Ogólnie jednak rozwinięta tutaj analiza jest ogólnie przykładem udanego przedstawienia zakorzenienia twórczości danego autora w tradycji różnorodnych gatunków literackich i zawiera wiele cennych spostrzeżeń przyczyniających się do lepszego poznania ważnych tendencji w twórczości Pratchetta.

Ostatnia, trzecia część rozprawy przynosi omówienie postaci kobiecych i męskich z punktu widzenia metodologii *gender* i feminizmu. Podobnie jak w przypadku poprzednich części pracy, autor sprawia wprowadza czytelnika w kontekst badawczy proponowanej metodologii i tradycji takiego podejścia w obrębie omawianego gatunku. Również dobra znajomość twórczości omawianego autora pozwala na sprawne omówienie poszczególnych postaci w proponowanym kontekście badawczym.

W przypadku postaci kobiecych dziwić może jedynie brak szerszego odniesienia do tak kluczowych w tym kontekście postaci jak Adorabelle Dearheart, Angua czy Cherry Littlebottom (a stąd ogólnie do zagadnienia kobiet w Straży Nocnej, które można byłoby omówić w sposób podobny do tego, w jaki autor omawia zagadnienie ról społecznych w obrębie populacji krasnoludów).

Ostatni rozdział tej części, oraz całej pracy, zawiera omówienie postaci pratchettowskich czarownic. Jest to wartościowy fragment pracy zawierający konsekwentnie przeprowadzoną szczegółową analizę tego ważnego typu postaci. Cenne jest w tym wypadku, że autor rozprawy umie osadzić ten motyw w kontekście tradycji gatunku fantastyki oraz, że omawia szerzej powieści cyklu o Tiffany Aching, którego kluczowe miejsce w pratchettowskim kanonie wciąż jeszcze nie wydaje się być oczywiste dla wielu badaczy. Można byłoby jedynie zastanawiać się nad alternatywnym umiejscowieniem tego tematu i tego rozdziału w ogólnej strukturze pracy, ponieważ bardziej niż do kobiecych ról społecznych odnosimy się tu do

tematu interakcji czy dialogu pratchettowskich postaci z tradycjami gatunkowymi i kulturowymi, które stanowią odniesienie do modelowanego przez pisarza świata wtórnego.

Konkludując recenzent może stwierdzić że rozprawa doktorska mgr. Karasia stanowi udany projekt badawczy i wnosi wiele cennego materiału w rozwijającą się stale tradycję studiów nad twórczością Terry'ego Pratchetta. Autorowi dysertacji udało się przestawić w ogólnie udany sposób bardzo wiele istotnych aspektów z zakresu całej wielowątkowej złożoności relacji, jakie zachodzą pomiędzy twórczością brytyjskiego pisarza a tradycjami literackimi, z jakimi jego twórczość nieustannie wchodziła w kreatywny dialog. Z tego też powodu przedstawiona rozprawa wnosi wkład w polskie studia nad twórczością T. Pratchetta i może stać się źródłem inspiracji dla kolejnych projektów w tej nowatorskiej dziedzinie.

Wydaje się, że wszelakie słabsze strony przedstawionej rozprawy mają swoje źródło w jakimś niedoprecyzowaniu metodologicznym przyjętej argumentacji, co czasami powoduje, że prowadzony wywód oscyluje pomiędzy zbyt wieloma wątkami i zagadnieniami, uniemożliwiając wyprowadzenie pogłębionej konkluzji, która koncentrowałaby się na doprecyzowaniu charakteru relacji pomiędzy gatunkowymi tradycjami a formą jaką takie wpływy przybierają w powieściach składających się na serię Świata Dysku.

Jeśli chodzi o stronę techniczną rozprawy to należy stwierdzić, że praca jest starannie przygotowana od strony formalnej i napisana nienagannie pod względem językowym. Jedyne co budzić może wątpliwości, to brak podziału na teksty literackie i prace krytyczne w bibliografii pracy.

Konkludując recenzent stwierdza, że rozprawa doktorska p. mgr Kamila Karasia spełnia wszystkie ustawowe i zwyczajowe wymogi stawiane pracom doktorskim i wnosić o dopuszczenie doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Bartłomiej Błaszkiwicz